

Ал-Вало' Ва Ал-Баро' Тушунчалари Нима Маънони Билдиради Ва Улар Қанчалик Тўғри Талқин Этилмоқда?

Хакимова Н. А.¹

Аннотация: Мазкур мақолада бугунги кунда ал-вало' ва ал-баро' тушунчалари нима маънони билдириши ва улар қанчалик тўғри талқин этилаётгани таҳлил этилган? Мақолада шариатнинг асосий мақсади адолат, инсон қадр-қиммати, ирода эркинлиги, бағрикенглик, поклик, инсонларнинг ўзаро бир-бирини қўллаб қувватлаши ва ижтимоий ҳамкорлик каби илоҳий ғоялар ва маънавий тушунчалар экани очиб берилди.

Калит сўзлар: усул ал-фикҳ, инсон ҳуқуқлари, шариат мақсадлари, ал-вало', ал-баро', инсон қадр-қиммати, ислом фикҳи.

«Ал-вало'» ва «ал-баро'» тушунчаларини кенгроқ шарҳлаш учун бу сўзларнинг луғавий ҳамда истилоҳий маъноларини кўриб чиқиш зарур. Бу сўзлар араб тилидан олинган бўлиб, *ал-вало'* луғатда яқинлик, севги, *ал-баро'* эса, узоклашиш, ёмон кўриш маъноларини англатади.

Имом Абу Ҳанифа “ал-Алим ва-л-мутааллим” асарида бу тушунчаларга қуйидагича таъриф берган: ““Валоят” (*ал-вало'*) – яхши ишга рози бўлишлик, “бароат” (*ал-баро'*) эса ёмон ишдан нафратланиш демакдир. Бу икки хислат бир одамда жам бўлиши ҳам ва жам бўлмаслиги ҳам мумкин. У иккиси жам бўладиган инсон яхши ишни ҳам, ёмон ишни ҳам қиладиган мўминдир. Сен унинг яхши ишни қўллаб, уни қилгани учун яхши кўрасан. Унинг ёмон ишига қаршилиқ қиласан ва бунинг учун уни ёмон кўрасан. Бу валоят ва бароат бир одамда жам бўладими, деган саволингга жавоб. Кофирда ҳеч қандай яхшилиқ йўқ. Сен уни ёмон кўрасан ва ундан барча ишда узок юрасан. Сен яхши кўрадиган ва ҳеч яхши кўрмайдиган инсон ҳамма солиҳ ишларни қиладиган, ёмон амаллардан ўзини сақлаган мўмин кишидир. Сен унинг ҳамма нарсасини ёқтирасан, ундаги бирор нарсани ёмон кўрмайсан”.

“Сохта салафийлар” талқинида, *ал-вало'* ва *ал-баро'* имоннинг асоси бўлган “Ла илаҳа иллаллоҳ” калимасининг шартларидан бири ҳисобланади². Уларнинг наздида *ал-вало'* Аллоҳга, унинг расули Пайғамбар (алайҳис-салом)га ва уларнинг саҳобийларига ҳамда мусулмонларга нисбатан садоқатли дўст ва муҳаббатли бўлиш ҳамда уларга ёрдам бериш деб талқин қилинади. *Ал-баро'* эса, Аллоҳга, Расулуллоҳ (алайҳис-салом)га, саҳобийларга, мусулмонларга, ислом динига нисбатан адоватда бўлган кофирлар, мушриклар, ҳамда бузук бидъатларни тарғиб қиладиган шаккокларга нисбатан “нафрат ҳиссида бўлиш” деб таърифланади³. Демак, бу тушунчаларни мутлоқлаштиришга уринаётган ашаддий “сохта салафийлар” ўзаро меҳр-оқибат кўрсатишлари, ёрдам беришлари ҳамда бир-бирларини дўст тутишлари *ал-вало'* замирида тушунилса, салафийлик оқимида бўлмаганлар ва мазҳабга эргашувчилар билан яқин алоқа қилмаслик, уларга хайрихоҳ бўлмаслик, ёрдам бермаслик, уларга нафрат билан қараш *ал-баро'* шаклида ифодаланади. Бундай таълимот асосида яшаш “сохта салафийлар”ни ёпиқ жамоалар шаклида ҳаёт кечиришга мажбур қилади. Лекин бундай ҳаёт тарзи уларни гўё «бидъатлар»дан ва ғайридинларга ўхшаб қолишдан сақлайдиган энг самарали йўл, деб ишонадилар. Айнан шу сабаб асосида, мусиқа тинглаш, кино-театрларга бориш, кафе-ресторанларда овқатланиш ва бошқа кўнгилочар жойларга боришни ҳам ёқламайдилар. Парфюмериядан фойдаланиш,

¹ Ўзбекистон халқаро ислом академияси Исломшунослик ва ислом цивилизациясини ўрганиш ICESCO кафедраси ўқитувчиси, nigora_24@yahoo.com

² Муҳаммад бин Жамил Зайну. Исламская акыда по священному Корану и достоверной сунне. – С.28.

³ Ўша манба.

телевизор кўриш, расмга тушиш ҳам улар наздида ғайридинларнинг маданияти ҳисобланади⁴. Бундан ташқари кийинишда, юриш-туришда, гаплашишда ғайридинларга ўхшаш, ғайридинларнинг байрамларида иштирок этиш ёки байрамнинг ташкилий ишларида уларга ёрдам бериш, ёки байрам билан табриклаш ёки байрам ўтказиладиган жойга бориш, ғайридинларни маданияти ва ривожланишда эришган ютуқларини макташ, уларга раҳмдиллик қилиш, ғайридинларнинг йил ҳисобларидан фойдаланиш, улардан ёрдам сўраш ҳамда уларга ишонч билдириш, ғайридинларнинг давлатларига саёҳат қилиш каби ҳолатлар сохта салафий эътиқодига кўра қаттиқ таъқиқланади. Ашаддий “сохта салафийлар” ғайридин давлатларда яшаш умуман мумкин эмас, деб ҳисоблайдилар ва ундай давлатлардан диёнатини ҳимоя қилиш мақсадида мусулмон давлатларга ҳижрат қилишга буюрадилар. Ҳаттоки, кўп асрлик маданиятлар таъсирида шаклланган ўз юртидаги миллий байрамларни ҳам тамомила инкор этадилар.

Шу ўринда ғайридинлар ўзи кимлар ва уларга ислом динининг муносабати қандай, деган асосли савол туғилади. Ислому ҳуқуқига оид тарихий манбаларда ғайридинларнинг тўрт тури ажратиб кўрсатилган:

1. Зиммий – мусулмон ерларида истиқомат қиладиган ғайридинлардир. Улар мусулмон жамиятида яратилган барча имкониятлардан фойдаланадилар. Мусулмон жамияти зиммийни ташқи душмандан ҳимоя қилиш масъулиятини ўз зиммасига олади.
2. Муъаҳад – мусулмонлар билан маълум муддатга ёки муддатсиз шартнома ёки тинчлик келишув ўрнатилган давлатнинг фуқароси – мусулмон бўлмаган шахс.
3. Мустаман – мусулмонлар томонидан омонлик, яъни хавфсизлик кафолати берилган мусулмон бўлмаган шахс. Ҳозирги замонда хавфсизликнинг бундай кафолати виза кўринишида берилади, десак хато бўлмайди.

Юқорида санаб ўтилган мусулмон бўлмаган шахсларнинг ҳаётлари дахлсиз ҳисобланади. Уларнинг ҳаётларига тажовуз қилишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Пайғамбар (алайҳис-салом) шундай дейдилар: *“Ким муъаҳадни ўлдирса, жаннатнинг ҳидини ҳидламайди. Жаннатнинг ҳиди қирқ йиллик масофадан таралиб туради”*. Куръони каримда шундай дейилади: **“... Агар у⁵ сизлар билан улар ўртасида сулҳ (тузилган) қавмдан бўлса, унинг оиласига хун тўлаш ва бир мўмин қулни озод қилиш (буюрилади)...”** (*Нисо*, 92). Ушбу оятдан ҳанафий мазҳабида мусулмон диёрида яшаётган ғайридинлар, яъни зиммийлар билан мусулмонлар дияси⁶ (хуни) ўртасида фарқ йўқлиги тўғрисида ҳукми чиқарганлар. Шу тарзда зиммий, муъаҳад ва мустаман ҳолатидаги ғайридинларни эҳтиётсизликдан ўлдирган мусулмонга Аллоҳ дия тўлашни ва гуноҳни ювишни шарт қилиб қўйган. Ғайридинни қасддан ўлдириш борасида Имом Абу Ҳанифага кўра, ҳар қандай зиммийни қасддан ўлдирган мусулмон ўлим жазоси билан жазоланиши керак.

Ҳарбий – юқорида санаб ўтилган турларга кирмайдиган, мусулмонларга қарши уруш олиб бораётган мусулмон бўлмаган шахс. Бундай уруш ҳолатидаги ғайридинларнинг ҳаёти, мол-мулки ва шаъни дахлсиз ҳисобланмайди. Лекин уларга ҳар қандай тажовуз давлат бошлиғининг кўрсатмаси билан амалга оширилади. Ҳарбийларнинг ёш болалари, аёллари ва қариялар бундан мустаснодирлар.

Кўриб турганимиздек, ислом дини таълимотларида мусулмонлар билан маълум тинчлик битими асосида ҳаёт кечираётган ғайридинларнинг ҳаётлари, мол-мулклари ва шаъни дахлсиз ҳисобланади. Уларга мусулмонлар учун яратилган барча шароитлар амал қилади.

⁴ Ahmad Mousalli. Wahhabism, Salafism and Islamism: Who is the enemy? Beirut: American University of Beirut, 2009. 13-page.

⁵ Ўлдирилган одам.

⁶ Дия-ўлдирилган кишининг қариндошларига ўлдирган томоннинг жон баробарига тўлайдиган хун ҳақидир. Битта ўлдирилган ҳур кишининг хуни ҳанафий мазҳаби бўйича 100 та туя ёки минг динор тилла ёхуд ўн минг дирҳам кумушдир.

“Сохта салафийлар” эса, ўз диний қарашларида мутлоқ мутаассиблик ғояларини тарғиб қилиб, “Аллоҳ таоло одамларни ўзаро танишишлари учун турли халқ ва қабилалар қилиб яратгани”ни эсдан чиқариб қўядилар. Ваҳоланки, ислом дини ижтимоий ғояларининг мутлоқлиги билан эмас, балки ўзининг бағрикенглиги, энгилликка буюриши билан бошқа динлардан кескин фарқ қилади. Чунки замон ўтиши билан ижтимоий муносабатларни амалга ошириш усуллари, тартиблари тубдан ўзгариб бормоқда. Исломи дини мусулмонларни ақидада турғунликка буюрса, кундалик ҳаётда яъни муомалот масаласида ислом ақидаси доирасида тараққиёт билан ҳамнафас боришга чақиради. Аслида *ал-вало*’ ва *ал-баро*’ ғояси фақатгина ақидавий аҳамият касб этиб, кундалик ҳаёт тарзида ғайридинлар билан ўзаро ижтимоий муносабатларга таъсир ўтказмаслиги керак⁷. Исломи дини манбаларида ғайридинлар билан ўзаро муносабатда мўътадиллик тамойиллари доим устувор бўлиб келган.

“Сохта салафийлар” талқинидаги *ал-вало*’ ва *ал-баро*’ тушунчасига зид равишда, қуйидаги ояти каримада таъкидланишича, ёрдам сўраган мушрикларга мусулмонлар паноҳ беришлари лозим. “Тавба” сурасининг 6-оятда шундай дейилади: **“Агар мушриклардан бирортаси Сиздан ҳимоя сўраса, бас, уни ҳимоянгизга олинг, токи у Аллоҳнинг каломини эшитсин. Сўнгра уни хавфсиз жойига етказиб қўйинг! Бу уларнинг билмайдиган қавм бўлганлари сабаблидир”**.

Ҳозирги кунда, дунёнинг аксарият давлатларида виждон эркинлиги масаласи таъминланганини кўришимиз мумкин. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 18-моддасида шундай дейилади: “Ҳар бир инсон фикр, виждон ва дин эркинлиги ҳуқуқига эга; бу ҳуқуқ ўз дини ёки эътиқодини ўзгартириш эркинлигини ва таълимотда, тоат-ибодат қилишда ва диний расм-русум ҳамда маросимларни оммавий ёки хусусий тартибда адо этиш, ўз дини ёки эътиқодига яққа тартибда, шунингдек бошқалар билан бирга амал қилиш эркинлигини ўз ичига олади⁸”. Кўриб турганимиздек, ҳозирги кунда диний эътиқод эркинлиги халқаро ҳужжатларда ҳуқуқий жиҳатдан асослаб қўйилган. Бошқа динлар билан бир қаторда ислом динига эътиқод қилиш, ҳамда эмин, эркин тоат-ибодат қилиш учун халқаро миқёсда барча шарт-шароитлар мавжуд. Шундай экан, ҳозирги кунда эътиқод ва ибодат қилишга тўсқинлик қилиш халқаро миқёсда қораланиб келаётган бир вақтда, Аллоҳ бизни ғайридинларга яхшилик ва адолат қилишдан қайтармаганлиги “Мумтаҳана” сурасининг 8-оятда ўз аксини топади: **“Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (хайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас...”**.

Ҳозирги “сохта салафийлар” даъво қилаётганларидек, ғайридинларга нафрат ҳисси билан муносабатда бўлиш, Аллоҳнинг белгилаб қўйган тақдирига келтирилган имонга путур етказиши. Мусулмон киши инсонларнинг тақдирлари Аллоҳнинг иродасига кўра қарор топишига эътиқод қилса, *ал-вало*’ ва *ал-баро*’ масаласида салафийлар ёндашуви ўз мазмунини йўқотади. “Юнус” сурасининг 99-оятда Аллоҳ таоло ўз расулига хитоб қилади: **“Агар Раббингиз хоҳласа эди, Ер (юзи)даги барча кишилар ёппасига имон келтирган бўлур эдилар. Бас, Сиз одамларни мўмин бўлишларига мажбур қиласизми?!”. Аллоҳ ғайридинларга шу тақдирни битгани учун улар бошқа динларга эътиқод қиладилар. Агар улар мусулмонларга нисбатан хайрихоҳ бўлсалар, ислом дини уларга нисбатан адолатсизлик қилишга чақирмайди.**

Қолаверса, ҳар бир инсон аввало одам фарзанди ҳамда Яратганнинг бандаси, дея эътироф этилади. Аллоҳни бу дунёда барча инсонларга бирдек меҳрибонлигининг замирида инсоннинг бу дунёда қанчалик азиз ва муқаррам эканлигида ўз аксини топади. “Исро” сурасининг 70-оятда шундай дейилади: **“Дарҳақиқат, (Биз) Одам фарзандларини (азиз ва) муқаррам қилдик...”**. Инсонни Аллоҳнинг ўзи азиз қилиб яратган экан, инсонларга улар ғайридин бўлган тақдирларида ҳам нафрат ҳисси билан қараш, улар билан асоссиз адоват қилиш динимиз тамойилларига зид.

⁷ Шайх Абдуллоҳ ибн Байя. Ал-ирҳоб ат-ташхис ва-л-ҳулул.// Мавқиф ал-ислам мин ал-ғулу ва-т-татарруф. Ар-Риёд: 2012, -106-бет.

⁸ Одам савдосига қарши курашиш бўйича халқаро шартномалар ва Ўзбекистон миллий қонунчилиги (ҳужжатлар тўплами), “Ўзбекистон” НМИУ, 2013, -27-бет.

“Хужурот” сурасининг 13-оятда шундай дейлади: **“Эй, инсонлар! Дарҳақиқат, Биз сизларни бир эркак (Одам) ва бир аёл (Хавво)дан яратдик ҳамда бир-бирларингиз билан танишишингиз учун сизларни (турли-туман) халқлар ва қабила (элат)лар қилиб қўйдик. Албатта, Аллоҳ наздида (энг азизу) мукаррамроғингиз тақводорроғингиздир. Албатта, Аллоҳ билувчи ва хабардор зотдир”**. Ояти каримада ҳамма инсонларга бирдек **“Эй, инсонлар!”**, дея хитоб қилинмоқда, барча инсонларнинг келиб чиқиши аслида бир эркак ва аёлга бориб тақалиши таъкидланмоқда. Шундай экан, инсонлар орасида ҳеч ким бир-бирига бегона эмас, хоҳ у мусулмон бўлсин хоҳ ғайридин. Аллоҳ таоло инсонларни бир-бирлари билан танишишлари учун турли халқлар ва қабилаларга ажратиб қўйганига алоҳида эътибор қаратиш лозим. Яъни Аллоҳ инсонларни бир-бирларини ёмон кўрсинлар, ўзаро душман бўлсинлар, деб турли халқларга бўлиб ажратиб қўйгани йўқ.

“Ҳаж” сураси, 40-оятда шундай дейлади: **«Улар ўз диёрларидан фақатгина «Раббимиз Аллоҳдир», деганлари учун ноҳақ қувилган эдилар. Агар Аллоҳ одамларнинг баъзиларини баъзилари билан даф этиб турмас экан, албатта, Аллоҳ номи кўп зикр қилинадиган (роҳибларда) узлатгоҳлар, (насонийларда) бутхоналар, (яхудийларда) ибодатхоналар ва (мусулмонларда) масжидлар вайрон қилинган бўлур эди. Албатта, Аллоҳ ўзига (диниға) ёрдам берадиганларга ёрдам берур. Шубҳасиз Аллоҳ кучли ва қудратлидир»**. Имом Мотуридийнинг Қуръон тафсирига бағишланган “Таъвилот аҳли сунна” китобида юқоридаги оятни тафсир қиладилар ва: “Черков ва синагогаларни вайрон этиш ман этилади. Шунинг учун ҳам, мусулмонлар юртида шу давргача улар бузилмай сақланиб қолган. Бу масалада илм аҳли орасида ихтилоф йўқдир”, деб қатъий таъкидлайди.

Салафи солихлар ва фақиҳларнинг бу масала бўйича фикрларига келсак, улар мусулмонларнинг ғайридинларга хайрихоҳ бўлишларини ёки уларнинг мусулмонларга ёрдам беришларини куфрга сабаб бўлади, деб ҳисобламаганлар ёки имон масаласига таалуқли деб билмаганлар.

Ал-вало’ ва-л-баро’ борасидаги мутаассиб қарашларнинг юзага келишига сабаб Қуръони каримнинг айрим оятлари юзаки талқин этилишидадир. Масалан: **“Мўминлар турганида мўминлар (ўзларига қарши турган) кофирларни дўст тумасинлар! Ким шундай қилса Аллоҳга ҳеч қандай дахли қолмас. Магар, улардан эҳтиёт бўлиш учун (юзаки яхши муомала қилсангиз) мумкиндир...”** (*Оли Имрон, 28*).

“Аллоҳга ва охират қуниға имон келтирадиган қавмнинг Аллоҳ ва Унинг пайғамбарига муҳолифлик қилувчилар билан – гарчи улар ўзларининг оталари ёки ўғиллари ёки оғанилари ёки қариндошлари бўлсалар ҳам – дўстлашаётган ҳолда топмассиз. Айнан ўшаларнинг дилларига (Аллоҳ) имонни битиб қўйган ва уларни Ўз томонидан бўлмиш рух (имон нури ёки Қуръон) билан қувватлантирган...” (*Мужодала, 22*).

Юқоридаги оятлар “сохта салафийлар” томонидан сўзма-сўз талқин этилади ва улар ғайридинларга хайрихоҳ бўлган мусулмонларни ана шу оятлар асосида имонсизликда айблашади. Уларнинг фикрича, бу оятларда мусулмон кишининг фақат мўминлар билан дўстлашиш талаб этилган бўлиб, акс ҳолда имондан ажраб қолиш хавфи эслатиб ўтилгандир. Қуръони карим оятларини бу тарзда сўзма-сўз тушуниш ва Қуръоннинг бошқа оятларини тўла тадқиқ қилмасдан туриб бирор хулосага келиш инсонни ислом динининг асл моҳиятидан узоқлаштиради. Масалан, “Мумтаҳана” сурасида шундай дейлади:

“Эй, имон келтирганлар! Менинг душманам ва сизларнинг душманингизни (яъни мушрикларни) дўст тутмангиз! Сизлар уларга дўстлик (ҳақида хабар) юборурсиз, холбуки, улар сизларга келган ҳақиқатни (Қуръонни) инкор этгандирлар...” (*Мумтаҳана, 1*).

Кўриб турганимиздек, оятнинг бошида ғайридинларга хайрихоҳлик кўрсатган мусулмонларга нисбатан **“Эй, имон келтирганлар!”** дея хитоб қилинмоқда. Расулulloҳ (алайҳис-салом) мусулмонларга қарши жанг қилмаган баъзи ғайридинларни яхши кўрганлари қуйидаги оятда баён қилинади: **“(Эй, Муҳаммад!) Сиз ўзингиз суйган кишиларни ҳидоят қила олмайсиз, лекин Аллоҳ ўзи хоҳлаган кишиларни ҳидоят қилур. У ҳидоят топувчиларни яхши билувчидир”** (*Қасос, 56*).

Баъзи мусулмонлар ҳатто исломга қарши жанг қилган ғайридинларга нисбатан яхши муносабатда бўлганлари қуйидаги оятда ўз аксини топган:

“Эй, Сизлар! (Улар) сизларни яхши кўрмасалар-да, (сизлар) уларни яхши кўряпсиз ҳамда ҳамма илоҳий китобларга имон келтиряпсиз...” (Оли Имрон, 119).

Аллоҳ таоло аҳли китоблар наздида мушрикларга хайрихоҳ бўлиш масаласини гўзал тарзда баён этади: **“Уларнинг аксарияти кофирлар билан дўстлашганини кўрасиз. Нафслари уларга орттирган нарса шунчалик ёмон бўлдики, уларга (нисбатан) Аллоҳнинг ғазабини келтирди. Улар шу азобда абадий қолувчилардир”** (Моидда, 80). Кофирлар билан дўстлашганларга абадий азоб ваъда қилинмоқда. Дўзах фақатгина кофирлар учун абадий ҳисобланади. Нима учун абадий азоб ваъда қилингани қуйидаги оятда баён этилмоқда:

“Агар улар Аллоҳга, Пайғамбарга ва унга нозил қилинган нарсаларга имон келтирган бўлганларида, ўшаларни ўзларига ҳомий қилиб олмаган бўлур эдилар. Лекин уларнинг кўпчилиги фосиқлардир” (Моидда, 81). Оятда зикр қилинганларнинг барчаси куфр ишлардир, фақат кофирларга зоҳирий хайрихоҳлик сабабидан эмас, балки, ана ўша куфр амалларнинг сабабидан абадий дўзах ваъда қилинмоқда.

Юқоридаги оятларни фақат зоҳиран қўллаш мавзуга оид, бошқа оят ва ҳадисларни ўрганиб чиқмаслик, бу борадаги муаммонинг асосий сабабидир. Имом Шотибий (р.х.) шундай деганлар: “Бу борадаги асосий хато фақат бир нуқтададир, у ҳам бўлса шариат мақсадларини билмаслик ва унинг томонларини бирини иккинчиси билан қамраб олмасликдир. Уламолар наздида, шариат ўзининг умумий ва жузъий томонларга эга эканлиги нуқтаи назаридан яхлит бир сурат мисолида олинади. Унинг умумий қисми хос қисмини тартибга солади. Қисқа ёритилган қисми кенгроқ баён этилган қисми билан тафсир қилинади. Шариатнинг барча томонларини ҳисобга олган ҳолда мавжуд бир қанча ҳукмлар ичидан бир муносиб ҳукм ажратиб олинади. Шу ўринда инсонни мисол қилиб келтирмоқчимиз: фақат қўллар, оёқлар, бош ёки тилнинг ўзи алоҳида-алоҳида эмас, балки шуларнинг барчаси биргаликда инсонни ташкил этади. Шунингдек, шариатда ҳам ҳукм чиқаришнинг тўғрилиги биргина далил билан эмас балки, барча далилларни жамлаб кўриб чиққандагина асосли ҳисобланади. Уламоларнинг шариатни бир сурат сифатида қабул қилишлари уни инсон аъзолари каби бири иккинчисига хизмат қиладиган яхлит ҳолда, деган тушунчани беради. Яъни, биргина оят ёки ҳадисни ушлаб олиб, ундан ҳукм чиқарилмайди”.

Суннатга назар ташлашдан аввал, шуни инобатга олиш зарурки, ўша даврда Арабистон ярим оролида инсонлар қабилаларга бўлинган тарзда ҳаёт кечирганлар. Қабила аҳли ўз қабиладошини ёмон кўрган тақдирида ҳам битта қабиладан экани учун у билан яхши муносабат қилишга, бошқа қабилалар олдида ҳимоя қилишга мажбур бўлган. *Ал-вало'* ва *ал-баро'* ёндашуви кўриб турганимиздек ислом дини кириб келгунга қадар араблар орасида айнан “сохта салафийлар” даъво қилаётган кўринишда, яъни “ўзимизники” ва “бегоналар” тарзида ижтимоий ҳаётда илдиз отиб улгурган эди⁹. Ислום дини эса, бир қабилага ёки миллатга эмас, балки бутун инсониятга нозил қилинди. Пайғамбар (алайҳис-салом) бутун инсоният учун, уларни ўзимизики ва бегоналарга ажратмаган ҳолда пайғамбар этиб юборилдилар.

Пайғамбар (алайҳис-салом) аҳли китоблардан уйланиш, уларнинг таомларидан ейиш, олди-берди қилиш, улар билан ўзаро тотув муносабатда бўлишни Аллоҳ ҳалол қилган тарзда ўз ҳаёт йўллари намунасида кўрсатиб берганлар.

Мадинага ҳижрат қилингандан сўнг мусулмонлар яҳудийлар билан сулҳ тузиб, тинчлик ва омонликда ўша келишувга амал қилиб яшадилар. Ҳабашистондан келган насроний меҳмонларни иззат қилиб, Пайғамбаримизнинг (алайҳис-салом) ўзлари уларга хизмат қилганлари, уларнинг ибодатлари учун масжиди набавийни ихтиёрларига топширганлари,

⁹ Bukay D. Islam's hatred of the Non-Muslim (Ислום динининг ғайридинга нисбатан нафрати)// The Middle East Quarterly, Summer. Philadelphia: Middle East Forum, 2013, 11-page.

хатто айрим мушрикларни ўз хизматларига жалб қилганлари ҳақида машхур ривоятлар етиб келган.

Шундай экан, “сохта салафийлар”нинг *ал-вала’* ва *ал-бара’* борасидаги ғулувга кетган, кескин қарашлари дин таълимотларига номувофикдир. Бинобарин, бу тушунчалар ислом динининг асосий икки манбаи Қуръони карим ва ҳадиси шарифда мутлақ тарзда қайд этилмаган.

Исломда ғайридинлар билан ўзаро муомала қўидаги 5 категория устига қурилади:

1. Вожиб – мусулмон кишининг ота-онаси ғайридин бўлса, улар билан яхши алоқада бўлиш талаб этилади. “Луқмон” сурасининг 15-оятда шундай дейилади: **“Агар улар (яъни ота-онанг) сени ўзинг билмаган нарсаларни Менга шерик қилишга зўрласалар, у холда уларга итоат этма! Уларга (гарчи кофир бўлсалар-да,) дунёда яхши муомалада бўлгин ва ўзинг Менга тавба қилган кишиларнинг йўлига эргашгин!...”**
2. Мандуб – “Мумтаҳана” сурасининг 8-оятга мувофик, дин хусусида урушмаган кимсаларга яхшилик қилиш тавсия этилади: **“Дин тўғрисида сизлар билан урушмаган ва сизларни ўз юртингиздан (ҳайдаб) чиқармаган кимсаларга нисбатан яхшилик қилишингиз ва уларга адолатли бўлишингиздан Аллоҳ сизларни қайтармас. Албатта Аллоҳ адолатли кишиларни севар”**.
3. Пайғамбар (алайҳис-салом)нинг аёллари София (р.а.) ўзларининг яҳудий акалари билан хабарлашиб туришга изн сўраганларида, Пайғамбаримиз (алайҳис-салом) рухсат берганлар. Яна Пайғамбар (алайҳис-салом) Умар (р.а.)га кийим-бош ҳадя қилганларида, Умар (р.а.) у кийимни Макка аҳлидан бўлган акаларига бериб юборганлар. Ўша вақтда у кишининг акалари ислом динини қабул қилмаган эди.
4. Мубоҳ – “Моида” сураси, 5-оятда шундай дейилади: **“Бугун сизлар учун покиза нарсалар ҳалол қилинди. Шунингдек, Аҳли Китобларнинг таоми сизлар учун ҳалол ва таомингиз улар учун ҳалолдир. Зинокорлик ва махфий ўйнаш қилиб олиш учун эмас, балки махрларини берсангиз, мўмина аёлларнинг ифбатлилари ва сизлардан олдин Китоб берилганларнинг ифбатли аёллари (ҳам ҳалолдир)...”**. Ушбу оятга кўра, аҳли Китоблар билан яхши муносабатда бўлиш, уларнинг таомларидан таомланиш, уларга ҳам таом бериш, шунингдек уларнинг аёлларига уйланиш таъқиқланмаган.
5. Макруҳ – мусулмоннинг ғайридин қўли остида ишлаши маъкул кўрилмасда, лекин таъқиқланмаган. Мадинага ҳижрат қилинган даврда, Али (р.а.) бир яҳудийнинг қўли остида ишлаганлари бунинг яққол мисолидир.
6. Ҳаром – мусулмонларга зарар етказиш мақсадида ғайридиннинг қўли остида ишлаши мусулмонларга таъқиқланган.

Кўриб турганимиздек, аҳли сунна ва-л-жамоа эътиқодига кўра, хоинлик мақсадида ғайридинлар билан тил бириктириш тақиқланган иш ҳисобланади ҳамда эътиқод масаласида ғайридинларга эргashiш мусулмон кишини ислом динидан чиқаради. Бошқа ҳолатларда эса, ғайридинлар билан яхши муносабат қилиш, улар билан ўзаро тинч-тотув ҳаёт кечиришга қаршилиқ қилинмайди.

Ҳозирги глобаллашув асрида эътибор берилиши керак бўлган муҳим бир нуқта – бу жамиятлардаги мультиконфессионаллик шароитида ўзга динларга нисбатан ҳурмат-эҳтиром ҳиссини инсонларга гўдакликданок сингдириб боришдир. Инсоннинг турли динлар ва маданиятларга нисбатан бағрикенглик тушунчаси билан вояга етиши бошқа маданиятларга рўбарў келганда, ўз қобиғига ўралиб қолмасдан, улар билан ҳурмат асосида муносабатда бўлишига замин яратади, ноўрин таассубга ўрин қолдирмайди. Масалан, Қуръонда келтирилган Юсуф пайғамбар ва Зулқарнайн (алайҳис-салом) қиссалари бағрикенгликнинг энг гўзал кўринишларидандир.

Юсуф пайғамбар ўз даврида ўзга дин, ўзга маданият ўчоғи бўлган Миср жамиятига қандай бориб қолгани ва чеккан азиятлари ҳақида Қуръон ҳикоя қилади. Аммо бундай жамиятда

бўлишига қарамай, Юсуф (алайҳис-салом) шу юртнинг равнақи учун бор кучи билан хизмат қилади ҳамда Аллоҳдан берилган иқтидорини ушбу диёр ривожига ва фаровонлигига учун сарфлайди. Зулқарнайн эса, Қуръон оятида тасвирланганидек, бегона юрт, бошқа миллат, турфа маданият вакилларига ҳеч қандай эвасиз ёрдам беради: уларнинг жонлари ва юртларини душмандан сақлаш учун тўсиқ қуриб беради, улар билан ҳамкорлик қилади. Бу ҳам албатта диний бағрикенглик ва инсонпарварликнинг энг гўзал намуналаридир. Демак, инсон қандай жамиятда яшамасин, унинг моддий ва маънавий равнақи, фаровонлиги ва ҳимояси учун камарбаста туриши лозимлиги Қуръони карим оятларида ҳам мужассам бўлган.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, виждон эркинлиги таъминланган ҳозирги даврда, диний эътиқод ва ибодат қилишга ҳеч қандай тўсқинлик мавжуд бўлмаган замонамизда “сохта салафийлар”нинг кескин диний қарашлари халқаро ва динлараро келишмовчиликлар, низо ва ҳатто уруш ҳолатлари ҳамда ўзга миллатлар эришган ютуқлардан бебахра бўлиш туфайли фан ва тараққиётдан орқада қолиш, илм-фаннинг таназули каби салбий оқибатларга олиб келади. *Ал-вало*’ ва *ал-баро*’ эътиқодида чуқур кетиш эса, мусулмонларни дунёнинг бошқа халқларидан узиб олиб, уларнинг маданияти ва фан-техника тараққиётидан бебахра қилади ҳамда қолоқлик чоҳига етаклайди. Оқибатда мусулмон жамиятлари кимларгадир қарам бўлишда давом этаверадилар. Шу оддий ҳақиқатнинг ўзидан ҳам “сохта салафийлик” ғоялари аслида кимга хизмат қилишини англаб олиш қийин эмас. Диний бағрикенгликни таъминлашдан асосий мақсад барча эътиқодларга бирдек эргашиш эмас, балки ўз эътиқодида мустаҳкам турган ҳолда ўзга дин вакиллари билан тинч-тотув, ҳамжихатликда яшаш, эзгу ишларда ҳамкорлик қилиш орқали тараққиёт, илм-фан ривожига учун тинчликни қарор топтиришдир.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдулвахҳоб Халлоф. Усулул фикҳ / арабчадан Салоҳиддин Муҳиддин таржимаси. – Тошкент: Адолат, 1997. – Б. 3.
2. Абдулкарим ибн Муҳаммад Қазвиний. Тадвин фи ахбори Қазвин / Аторидий таҳқиқи. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1987. – Ж. I. – Б. 458
3. Абулқосим Ибн Асоқир. Тариху мадинати Димашқ. – Байрут: Дор ал-фикр, 1997. – Ж. LIV. – Б. 247.
4. Табақот ал-фуқаҳо / Эҳсон Аббос таҳқиқи. – Байрут: Дор ар-роид ал-арабий, 1970;
5. Абу Саъд Самъоний. Ал-Ансоб / Абдурахмон Ямоний таҳқиқи. – Ҳайдаробод: Доира ал-маориф ал-усмония, 2016. – Ж. VIII. – Б. 14;
6. Абу Саъд Самъоний. Ал-Ансоб / Абдурахмон Ямоний таҳқиқи. – Ҳайдаробод: Доира ал-маориф ал-усмония, 2016. – Ж. X. – Б. 211.
7. Абулқосим Ибн Асоқир. Тарих мадинати Димашқ / Амровий таҳқиқи. – Байрут: Дор ал-фикр, 1997. – Ж. LIV. – Б. 247;
8. Зақариё Қазвиний. Асор ал-билад. – Байрут: Дору Содир, 2007. – Б. 538;
9. Ибн Асир. Ал-лубоб фи таҳзибил ансоб / Қосим Ражаб таҳқиқи. – Бағдод: Мактабатул мусанно, 2017. – Ж. II.;
10. Ибн Халликон. Вафаят ал-аъён / Эҳсон Аббос таҳқиқи. – Байрут: Дор содир, 1972. – Ж. IV. – Б. 187;
11. Ибн Қози Шухба Димашқий. Табақот аш-шофеъия / Абдуалим Хон таҳқиқи. – Байрут: Олам ал-кутуб, 1987. – Ж. I.
12. Имом Нававий. Таҳзиб ал-асмо ва-л-луғот. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 2008. – Ж. II. – Б. 282;
13. Имом Заҳабий. Тарихул ислом / Умар Абдуссалом таҳқиқи. – Қоҳира: Дор ал-китаб ал-арабий, 1993. – Ж. XXVI. – Б. 346.

14. Прозоров С. ал-Каффал // Ислам на территории бывшей Российской империи. Энциклопедический словарь. – Москва: Восточная литература, 2000. – Т. 2. – С. 45.
15. Салоҳиддин Сафадий. Ал-Вофий бил вафийат. – Қоҳира: Дор ихё ат-турос ал-арабий, 2000. – Ж. IV. – Б. 112.
16. Kevin Reinhart. Before revelation. – New York: State University of New York Press, 1995. – P. 18.
17. Ҳожи Халифа. Кашф аз-зунун. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1992. – Ж. II. – Б. 508.
18. Ҳофиз Шамсуддин Заҳабий. Сияр аълам ан-нубало / Ақром Буший таҳқиқи. – Байрут: Муассасат ар-рисола, 1996. – Ж. XVI. – Б. 283;
19. Nigora Khakimova. Available at:
<https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:ajmr&volume=10&issue=6&article=013>
20. Nigora Khakimova. Available at: <https://johuns.net/index.php/publishing/335.pdf>
21. Khakimova Nigora Alisherovna. The concept of human interest in jurisprudential principles: al-Qaffal al-Shashi's approach. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. Vol. 12, Issue 04, April 2022. ISSN: 2249-7315, SJIF 2022 = 8.625. DOI: 10.5958/2249-7315.2022.00181.2
<https://aijsh.com/wp-content/uploads/2022/05/4.47-Khakimova-Nigora-Alisherovna-FULL.pdf>

